

УДК 372.21

*Т.Г. Кузнецова
В.О. Липа*

РЕЛІГІЙНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті розглядаються питання використання батьками розумово відсталих дітей засобів релігійного виховання.

Ключові слова: батьки розумово відсталих дітей, духовно-моральне виховання в родині, завдання релігійного виховання.

В статье рассматриваются вопрос использования родителями умственно отсталых детей средств религиозного воспитания.

Ключевые слова: родители умственно отсталых детей, духовно-моральное воспитание в семье, задача религиозного воспитания.

В Україні спостерігається тенденція до зростання чисельності підлітків з особливими потребами. Більшість дітей народжуються з фізичними і психічними вадами внаслідок зниження рівня медичного обслуговування, росту наркоманії та алкоголізму, підвищення екологічної небезпеки.

В концепції єдиного освітнього простору однією з важливих проблем є забезпечення та реалізація Державних програм щодо надання спеціальної корекційної допомоги дітям із порушеннями психічного розвитку. Необхідність створення системи ранньої комплексної допомоги підліткам із відхиленнями в розвитку як загального пріоритетного напрямку спеціальної освіти визначається соціально-економічними умовами сучасного життя, ставленням держави до цих дітей, можливостями науки та практики. Однак багато в чому успішність розвитку дитини, формування її особистості, пристосування до суспільних вимог залежить від людей, які дали їй життя, від батьків. Роль батьків зростає через те, що внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток цих дітей залежить від задоволення їх потреб іншими людьми.

На сьогоднішній день релігійне виховання в навчальних закладах не є обов'язковим. Для дітей з порушенням інтелектуального розвитку воно виступає наочним оглядом моральних ситуацій та дотриманню правильної поведінки.

Загальне завдання релігійного виховання - викликати до життя

духовні сили, духовні потреби у дітей та підлітків, дати їм зміцнити й дозріти морально. Із загального завдання випливають більш конкретні завдання релігійного виховання, а саме:

- виховання слухняності, бо чим більш слухняна дитина, тим легше її буде виховувати надалі. Таке становище особливо важливо для сучасних умов, щоб уникнути підвищення дитячого криміналу, дитячої наркоманії й розпусти. Релігія стабілізує слухняність викликаючи страх перед невідворотним покаранням Божим;

- розвиток у дитини чутливої совісті, вміння відповідати за свої вчинки, робити позитивні висновки;

- розвиток внутрішнього духовного життя, духовних сил і здібностей, духовного світогляду;

- формування моральних якостей;

- формування основоположних життєвих орієнтирів, відповідального життя у суспільстві, правильних життєвих пріоритетів і життєвої позиції;

- формування переконання жити у відповідності з заповідями Божими.

Багатоманітність реакцій батьків на появу дитини з патологією, на думку багатьох дослідників, можна умовно поділити на 4 основних етапи:

6. на першому етапі батьки відчують стан шоку, розгубленості, іноді страху. Отримавши інформацію про неповносправність дитини, батьки на перших порах живуть в ситуації постійного стресу. У цей період їх хвилює єдине: "Чому наша дитина не може бути такою, як усі?" І це на фоні того, що вони взаємодіють з новонародженою дитиною, яка дуже чутлива до емоційного стану в першу чергу матері;

7. на другому етапі виникає негативізм, заперечення поставленого діагнозу. На цьому етапі батьки схильні до пошуку причин такої ситуації, що в окремих випадках призводить до взаємних звинувачень у поганій спадковості та поведінці під час вагітності;

8. третій етап – це етап прийняття діагнозу та пов'язана з цим депресія. Визнавши реальність захворювання, батьки не перестають відчувати любов до свого малюка та почуття втраченої гордості за нього;

9. на четвертому етапі батьки усвідомлюють необхідність допомоги спеціалістів. Усвідомлення того, що процес лікування та спеціального навчання буде тривалим, стає черговим сильним стресом для батьків та родичів особливої дитини. Він переживається протягом усього життя, часто стає причиною ізоляції сім'ї від суспільства.

Саме тому психологічної й соціально-педагогічної допомоги потребують не тільки підлітки з особливими потребами, але й батьки, де народжуються і зростають діти цієї категорії. Це пояснюється тим, що неповносправність дитини досить часто стає причиною глибокої і тривалої соціальної дезадаптації всієї сім'ї. Ми вважаємо, що релігійне виховання допоможе вирішити проблеми батьків та дітей з розумовою

відсталістю у роботі щодо соціалізації та інтеграції їх у суспільство. Релігійне виховання розумово відсталих дітей у родині допоможе батькам подолати власні переживання, сформувати у дитини глибокі духовні почуття, допомогти їй знайти гідне місце у соціальному світі.

Сім'я відіграє важливу роль у становленні особистості підлітка. Вона має стати середовищем розвитку і підтримки для підлітка з розумовими вадами. Здоровий психологічний клімат є запорукою гармонійного розвитку та сприяє виявленню потенційних можливостей дитини. Багато в чому це залежить від прийняття батьками інформації про її захворювання, вибору стилю і тактики виховання, адекватного сприйняття захворювання на всіх етапах розвитку дитини, збереження позитивної психологічної атмосфери, уваги та поваги до всіх членів сім'ї. Своєрідність соціальної ситуації розвитку дитини з обмеженими можливостями полягає у включенні дитини в нову систему стосунків, спілкуванні з дорослими та ровесниками, в опануванні нових соціальних функцій. Якщо ці стосунки враховують потреби і можливості дитини, вибудовуються на засадах взаємоповаги та довіри, тоді дитина з розумовою відсталістю легко долає труднощі у навчанні і спілкуванні, активно набуває життєвого досвіду, утверджується в таких елементах соціуму, як шкільний клас, група ровесників та ін. [6].

Духовно-моральне виховання в родині полягає у формуванні її внутрішнього психічного розвитку, а саме – волі, поведінки, почуттів та свідомості. Деяку допомогу в досягненні цієї мети батькам надає Список використаних джерел релігійного спрямування, спілкування та консультування з віруючими. "Підсумком християнського виховання вважається формування внутрішньої системи цінностей, що покладені в основу всього життя людини" [2, с. 34].

Аналіз християнського вчення дає можливість відокремити завдання духовного виховання, які полягають: по-перше, у тому, щоб піднести підлітка з особливими потребами до розуміння онтологічних понять: Бога, всесвіту, життя; по-друге, скерувати до істини, показати, що за видимим є невидиме - Боже; та, по-третє, підготувати розумово неповносправного підлітка до особистого досвіду спілкування з Богом. Ідеологія християнського виховання – виплекати в людині Христового духа [3]. Вже перші християни всі свої зусилля скеровували на те, щоб виховати своїх дітей достойними дітьми Божими та покірними Його святій волі (Христианское воспитание, 1905).

У релігійних християнських вченнях багато порад з виховання молодого покоління дається саме батькам. Святе Письмо в багатьох місцях закликає батьків дбайливо виховувати своїх нащадків. Зокрема книга Сираха наголошує на вихованні дітей без зухвальства [3]. Вона вчить батьків пам'ятати, що їхня праведність стягає Божого благословення на їхніх дітей. Святе Писання каже: "Праведник ходить у своїй невинності: блаженні діти його після нього" [3, с. 75]. Світ батьків та світ підлітка надзвичайно переплетені між собою. "Народжуючись

фізично в утробі матері, дитина духовно розвивається у психологічному та духовному світі батьків" [6, с. 24]. Надзвичайно важливим у релігійному вихованні є положення про любов та дбайливе ставлення батьків до дитини, зокрема аналізуються молитви батьків за дитину, в якій вони поручають її Господові та благають наповнити дитячі серця бажанням праведного життя: "Материнська молитва із дна моря підійме" [2, с. 51].

Християнське релігійне виховання ставить перед батьками завдання - підготувати підлітка з особливими потребами до особистого контакту з Господом, з яким пов'язана його вічна участь. Вважається, що особистий глибинний контакт людини з Богом – це дар Божої благодаті, батьки не в силі його дати дітям, але вони можуть навчити їх іти до Джерела усякого доброго давання.

Підлітки з розумовою відсталістю не можуть пізнати Бога самі, вони потребують середовища, наповненого живою вірою. Існує особливий спосіб спілкування душ – через серце. "Один дух через почуття впливає на іншого. І якщо дух батьків проникнутий благочестям, то не може бути, щоб воно не впливало на душу дитини" [2, с. 8]. Також батьки не зможуть навчити любити Бога дитину, якщо самі не матимуть Божого Духа в собі. Бо "ніхто не може дати того, чого він сам не має", – каже латинське прислів'я [6, с. 65]. Дитина очікує від батьків не багато слів, а їхнього "життя в правді". Релігійне виховання полягає не на сухій теорії, а на позитивному досвіді [2, с. 11].

Релігійне виховання в сім'ї проходить три етапи. Перший етап – виховання через відносини батьків до дитини. Воно може впливати на дитину як позитивно, так і негативно. Дитина буде доброю людиною і відкритою до Бога у випадку, коли батьки її приймають, цінують, люблять такою, якою вона є, дарують тепло і ласку, забезпечуючи її основні потреби. У протилежному випадку дитина виросте замкнутою, егоїстичною, сумною, самотньою та нервовою. На цьому етапі батько і мати відіграють велику роль, оскільки вони є для дитини "мостом" до Бога. Дитина проводить аналогію між образом батьків і образом Бога. Ідея Бога в дитини твориться на взірці батьків, а риси характеру, побачені в батьках, вона трансформує на Бога [4].

Кожна доросла віруюча людина відчуває в більшій чи в меншій мірі близькість Бога. Це в певній мірі залежить від набутого в дитинстві досвіду близькості батьків, їхнього піклування про неї. Блаженні ті діти, які розвиваються в правдивій християнській сім'ї і можуть сказати: "Бог - це батько, який любить так, як мама" [2, с. 16].

На другому етапі релігійного виховання батьки повинні навчити дитину бачити Божу присутність у всьому, що відбувається з нею і в навколишньому світі. Важливу роль відіграє релігійне життя батьків, яке проявляється у молитві, релігійних практиках, у стосунках до Бога та ближніх.

Передумовою любові та довір'я є пізнання. Перші розмови про Бога

мають велике значення в процесі формування віри в підлітка. Варто звернути увагу на спосіб розповіді про Бога. Якщо в підлітка з особливими потребами витвориться фальшивий образ Бога, тоді це може в майбутньому спричинити кризу віри. Шкідливим є так званий інфантильний спосіб розповіді про Бога. А саме здрибнення та казкова атмосфера. Не можна в часі терпіння підлітка говорити: "Бачиш Бог тебе покарав", чи "Бог гнівається". Не варто створювати образ Бога, який лише наглядає, карає та записує наші провини у певну книгу, адже це - антихристиянський підхід до Бога [5, с. 29-34].

Помилковим є образ Бога, як багатого дядька, який роздає все, що в нього попросять, адже це виховує в дитині споживацьке наставляння (Браун-Галковська М.). Помиляються батьки, які вчать дитину, що Бог вирішить усі її проблеми і забезпечить успіх. Як наслідок, дитина може приписати магічне значення молитві, а з Бога зробити чаклуна. Якщо дорослі присвячують надмірну увагу виконанню певних ритуалів, не пояснюють дитині їхнього значення і не готують до них, тоді дитина може приписувати магічне значення предметам та обрядам християнського культу.

Позитивним є біблійний спосіб розповіді про Бога, Бога як люблячого, але водночас справедливого, милосердного і вимогливого. Завданням батьків є показати дитині Бога, який піклується про кожну людину, і про неї зокрема; який є завжди поруч і готовий допомогти. Батьки повинні виховувати в дитині почуття довіри і любові до Бога та святий страх - образити Того, Хто її безмежно любить. Вчили дитину виконувати Заповіді Божі не з обов'язку, а, розуміючи, що це є воля її люблячого Отця, який бажає їй лише добра. Таке наставляння зробить життя дитини радісним, мирним та сповненим надії.

На третьому етапі релігійного виховання завдання батьків – допровадити підлітків з особливими потребами до пізнання Бога, допомогти їм втілити віру в життя. Родина є "домашньою Церквою", де батьки – це перші християни, яких пізнає дитина [1, с. 89]. Якщо дитина перебуває в правдиво релігійній атмосфері, вона сама органічно входить в релігійне життя і в її душі загоряється любов до Бога і Церкви. Мирослав Стельмахович зауважує, що у Божественній Літургії, в заповідях Божих та в молитвах пропагується також народна мораль.

"Це можна продемонструвати на прикладі християнських чеснот – мудрість, мужність, справедливість, стриманість, а також сім діл милосердя для тіла ..." [2, с. 113]. Святий Іван Золотустий каже: "Якщо б батьки намагалися дати своїм дітям добре виховання, то не потрібні були б ані закони, ані суди, ані покарання" [2, с. 130]. А відомий Митрополит Андрій Шептицький зазначає, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу.

В міру того, як підліток вчиться любити Бога, мусить також вчитися любити своїх ближніх. Мирослав Стельмахович закликає скерувати духовно-моральне виховання до любові ближнього. "Всі ми зобов'язані

любити один одного, бо живемо на одній землі. Любов між людьми, - стверджує автор, - починається від кожного з нас" [4, с. 44].

Не варто легковажити релігійним вихованням підлітка з особливими потребами, оскільки воно є орієнтиром в житті людини. Виховання, відірване від релігії, "має на меті тимчасові життєві цілі, пов'язані з потребами сім'ї, суспільства, держави" [2, с.129.]. Його метою є інтереси суспільства, а не особа як цінність сама в собі. Тому дуже важливо серед усіх аспектів виховання перше місце надати релігійному вихованню дитини. У справі виховання підлітків з розумовою відсталістю бере участь Церква, школа, громадські інституції, але особливе місце відводиться християнській сім'ї, як "домашній церкві", котру потрібно плекати від самого її зародження. Батьки для дитини є заступниками Бога на землі, і на них лежить відповідальність за виховання своїх дітей у вірі" [2, с.34].

Нами були розроблені методичні рекомендації щодо використання засобів релігійного виховання у формуванні духовно-моральних якостей розумово відсталих учнів. Це система заходів, які сприяють формуванню рис правильної, моральної поведінки й особистих якостей, як національно-духовний характер, сутнісним вираженням якого виступає цілісна особистість з гармонійним поєднанням в собі таких духовних якостей і умінь, як віра, любов, свобода, совість, патріотизм і націоналізм; емоційна чуйність, співпереживання, готовність проявляти турботу до людей; самоконтроль і здатність при необхідності переглянути свою поведінку; викликати посилення схильності до побожності, розуміння й усвідомлення конструктивного призначення релігії в житті.

Для досягнення цієї мети були застосовані наступні види робіт:

1. Бесіди релігійного характеру на моральну тематику з метою сформуванню у дітей основи адекватних, повноцінних релігійно-моральних уявлень, обговорення та пояснення різноманітних явищ і питань, які можуть відвернути з правильного шляху.

2. Читання оповідань із дитячої Біблії з подальшим обговоренням з метою формування у дітей уяви про належне та неналежне, сприяння підготовці до самостійного життя; створення благодатної, спокійної атмосфери, яка забезпечує дітям релігійні знання, які б зміцнили в них віру, навчили їх правильно жити, не піддаватися спокусам навколишнього суспільства і бути чесними, доброзичливими.

3. Бесіда за прочитаним з метою закріплення набутих дітьми знань.

4. Перегляд мультфільмів з подальшим обговоренням з метою виховання у дітей соціальних почуттів та емоцій, усвідомлення і розуміння переживань інших людей або мультиплікаційних персонажів; умінь переносити почуття та емоції мультиплікаційного персонажу в реальні життєві ситуації; формування потреби в прояві гуманних почуттів, що відповідають соціальним нормам.

5. Моделювання життєвих ситуацій з метою сприяння формуванню

загальнолюдської свідомості як одного з аспектів, що регулює моральну сторону діяльності дитини; виховання в учнів моральних понять, поглядів і переконань; уміння вміло орієнтуватися в соціальних ситуаціях, усвідомлювати суть того, що відбувається, проявляти емоційну чутливість до стану людей; розвиток гуманних почуттів, які виражають запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості, навички і звички поведінки, які б стали потребою і реалізовувалися б у будь-якій ситуації та умовах.

Підводячи підсумок, треба зазначити, що основною метою виховання дітей з особливими освітніми потребами є найбільш повна їх адаптація в сучасному суспільстві. Формуванню особистості розумово відсталих школярів на засадах християнської моралі сприяє релігійне виховання, яке дозволяє наблизитися до цієї провідної мети. Виховання духовності, доброти, людяності, милосердя, чесності, працьовитості дозволяє виховати розумово відсталу дитину як духовно багату особистість.

Таким чином використання засобів релігійного виховання сприятиме повноцінному духовному розвитку розумово відсталої дитини в сім'ї, підвищує рівень особистісного росту батьків, формування батьківської любові, психологічного клімату в сім'ї та сприятливого соціального оточення.

Список використаних джерел

1. Браун-Галковська М. Домашня психологія: Подружжя, діти, родина// Пер. з польськ. З. Городенчук./ М. Браун-Галковська – Львів: Свічадо, 2008. – 224.
2. Витівський М. Християнське виховання і навчання дітей. / М.Витівський – К., 2001. – 130 с.
3. Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Й. Гьофнер – Львів, 2002. – 120 с.
4. Ригин А. На пути к Эукосмии. Понятийные основы христианской психотерапии //А. Ригин /Журнал практикующего психолога. – 1999. – №5. – С. 44.
5. Романчук О. Дорога любові. /О. Романчук – Львів: Свічадо, 2001. – 128с.
6. Соціальна робота з батьками, що мають дитину – інваліда / За ред. А.О. Бугана. – Рівне, 2001. – 190 с.

The problem of using the means of the religious education by the parents of the mentally retarded children is considered in the article.

Keywords: parents of the mentally retarded children, spiritual-moral education in the family, tasks of the religious education.

Отримано 18.9.2013